

Ozorowski, Mieczysław

Życie i działalność Benedykta Hessego

Studia Teologiczne 16, 79-92

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KS. MIECZYŚLAW OZOROWSKI

ZYCIE I DZIAŁALNOŚĆ BENEDYKTA HESSEGO

Treści: 1. Biografia Benedykta Hessego; 2. Dorobek i biblioteka Benedykta Hessego; 3. Zależność *lectio* w Komentarzu do Ewangelii św. Mateusza; 4. Zależność *quaestio*; 5. Zarys treści *quaestio*; 6. Metoda wykładu egzegetycznego;

1. Biografia Benedykta Hessego

Biografia Benedykta Hessego jest mało znana. Można jednak ustalić kilka faktów z jego życia. Benedykt Hesse urodził się około roku 1389 w rodzinie mieszczan krakowskich. Był synem Jana i bratem znanego medyka Bernarda Hessego.¹ Wydaje się, że nie do końca rozstrzygnięty jest problem pochodzenia rodziny Hesse. Przeważa jednak opinia, że była to raczej rodzina śląska, a nie spolszczeni Niemcy.²

Za rektoratu Franciszka Krzysowicza z Brzegu w roku 1407 Benedykt został zapisany na wydział artium Uniwersytetu Krakowskiego.³ Stopień bakałarza otrzymał w roku 1411, gdy dziekanem był Jan Wilisz. Cztery lata później, w 1415 roku, za dziekanatu Mikołaja Budiszena Benedykt osiągnął stopień magistra nauk wyzwolonych.⁴

W czasie studiów na wydziale artium Benedykt mieszkał w bursie Isnera. Następnie w latach 1417-1421 był tej bursy prokuratorem.⁵ Była

¹ M. Rechowicz, *Święty Jan Kanty i Benedykt Hesse w świetle krakowskiej kompilacji teologicznej z XV w.*, Lublin 1958 s. 191.

² W. Bucichowski, *Benedicti Hesse, Lectura cum dubitationibus super Evangelium sancti Mattaei*, Warszawa, ATK 1979 (Textus et studia t. 8) s. 7; J. Fiałek, *Studia Studia do dziejów Uniwersytetu Krakowskiego i jego Wydziału Teologicznego w XV w.*, Kraków 1899 s. 144.

³ *Album Studiosorum Universitatis Cracoviensis*, Cracoviae 1887, t. 1, s. 25. J. Fijalek, *Studia...*, s. 144.

⁴ *Statua nec non liber promotionum...*, ed. J. Muczowski, Cracoviae 1849 s. 7-9; J. Fijalek, *Studia...*, s. 144.

⁵ M. Rechowicz, *Święty Jan Kanty...*, s. 191.

to bursa przeznaczona dla ubogich studentów pochodzących z Litwy i Rusi. Młody Benedykt poznał samego Jana Isnera na kilka lat przed jego śmiercią (+1410). Poznał również jego ucznia Franciszka Krzysowicza z Brzegu(+1432). Profesor Krzysowicz zajmował się głównie Pismem Świętym. Benedykt wybrał go za swego mistrza i oddał się pod jego opiekę dopiero około roku 1425, czyli dwa lata po zapisaniu się na wydział teologii.⁶ Ten związek tłumaczy niektóre szczegóły w formacji naukowej Benedykta Hessego. W tym czasie Benedykt dwukrotnie sprawował urząd dziekana wydziału sztuk wyzwolonych (1421 i 1424/1425). Około roku 1421 przeniósł się do Kolegium Jagiellońskiego (późniejszego *Collegium Maius*).⁷

Dzięki Krzysowiczowi, w pierwszych dniach lutego roku 1425 Benedykt Hesse otrzymał bakalaureat biblijny (*prima laurea baccalaureatus*).⁸ Stopień ten uprawniał do kursorycznego wykładu Pisma Świętego. Jako docent - cursor, przez dalsze dwa lata jednocześnie słuchał wykładów z zakresu sentencji Piotra Lombarda. W 1427 roku otrzymał nominację na sentencjariusza, a więc otrzymał prawo do wykładania teologii w oparciu o sentencje Piotra Lombarda. Dla Benedykta Hessego ten rok był bogaty w wydarzenia. Otrzymał on jednocześnie nominację na rektora i kanoniu u świętego Floriana (16 lipca 1427). Przypuszczalnie przerwał on na rok swoje studia. Na doktora teologii został bowiem promowany dopiero w 1431 roku a nie 1430.⁹

Nie posiadamy z tego okresu *Liber diligentiarum* wydziału teologicznego w Krakowie, dlatego też trudno jest określić dokładne daty i zakres zajęć Hessego. Przedstawiony przebieg studiów jest więc schematyczny, typowy dla uczelni. Kandydat bowiem „w pierwszych dwóch latach był studentem-słuchaczem, w dwóch następnych bakałarzem biblijnym, w piątym był wolny od wykładów, podejmował je w szóstym jako sentencjariusz wykładając po lekcjach profesorów pierwszą i drugą księgę sentencji, dwie ostatnie przechodził zaraz w roku następnym, w siódmym z kolei swoich studiów teologii już jako *formatus*”.¹⁰ W Krakowie każdy z kandydatów u progu swych studiów wybierał jednego z nielicznych profesorów - teologów jako swojego mi-

⁶ M. Rechowicz, *Święty Jan Kanty...*, s. 191.

⁷ J. Fijałek, *Studia...*, s. 144.

⁸ J. Fijałek, *Studia...*, s. 144; M. Markowski, *Spis osób dopuszczonych do wykładów i do katedry na Wydziale Teologii Uniwersytetu Krakowskiego w XV wieku*, Mat. i Studia Zakł. Hist. Filoz. Staroż. i Średn., 4(1965) s. 183.223.

⁹ M. Rechowicz, *Święty Jan Kanty...*, 192.

¹⁰ J. Fijałek, *Mistrz Jakub...*, t. 1, s.54.

strza.¹¹ Student pod jego kierunkiem przechodził wszystkie promocje. Profesor posiadał zaś grono własnych kursorów, sentencjariuszy i studentów początkujących. On sam był kierownikiem ich studiów, przedstawiał ich do promocji. To on urządzał dysputy i organizował kazania. Sam profesor prowadził wykłady z zakresu teologii, zazwyczaj związane z tekstem jednej z ksiąg Pisma Świętego (*Sacra Pagina*).¹²

Pracę profesora teologii Benedykt Hesse rozpoczął w roku 1431 w oparciu o komentarz do Ewangelii Świętego Mateusza. Był to najprawdopodobniej początek powstania obszernego dzieła, które przyniosło autorowi rozgłos i uznanie. Biorąc pod uwagę jego wielkość, dzieło to nie mogło być napisane tylko w ciągu jednego czy dwu lat. Hesse był człowiekiem niezwykle aktywnym i posiadał wiele różnych zajęć. W tymże 1431 roku brał udział w dyspucie z husytami. W 1440 roku należał do grona redaktorów przygotowujących traktaty na sobór bazylejski. Cieszył się uznaniem biskupa krakowskiego Zbigniewa Oleśnickiego, który powierzył mu w latach 1448-1449 sprawowanie urzędu wicekanclerza Uniwersytetu.¹³ W tym czasie został dziekanem kapituły św. Floriana (1439), a tuż przed rokiem 1449 został mianowany kanonikiem kapituły krakowskiej. Od roku 1449 sześciokrotnie i niemal permanentnie sprawował funkcje rektorskie (1449/1450, 1450, 1451, 1454, 1455/1456).¹⁴

Również w roku 1449, jako doświadczony już profesor teologii dobrze obeznany z problematyką prawniczą, Benedykt Hesse objął wakującą katedrę prawa kanonicznego. Była to jednak tylko profesura tymczasowa i nie wymagała promocji na doktora kanonów.¹⁵ W tym samym roku zostało ukończone dzieło jego życia „Komentarz do Ewangelii Świętego Mateusza”. Można powiedzieć, że był to rok przełomowy w życiu. Z tą datą wiążą się wyżej wymienione sukcesy, ale i niepowodzenia: choroba gardła, utarczki z Andrzejem Gałką z Dobczyzna, a także załamanie się ruchu koncyliarystycznego.¹⁶ Zmarł w roku 1456. Akta kapituły krakowskiej wymieniają go wśród nieżyjących członków kapituły pod datą 12 listopada 1456 roku.¹⁷ Wychował

¹¹ J. Fijałek, *Mistrz Jakub z Paradyża i Uniwersytet Krakowski w okresie soboru bazylejskiego*, t. 1, Kraków 1900 s. 50.

¹² M. Rechowicz, *Święty Jan Kanty...*, s. 195.

¹³ S. Wielgus, *Hesse Benedykt*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 6, Lublin 1993 k. 812-814.

¹⁴ M. Rechowicz, *Święty Jan Kanty...*, s. 195; J. Fijałek, *Studia...*, s. 144-145.

¹⁵ J. Fijałek, *Studia...*, s. 143.149.

¹⁶ M. Rechowicz, *Święty Jan Kanty...*, s. 208.

¹⁷ J. Fijałek, *Studia...*, s. 145.

wielu wybitnych teologów polskich: Jakuba z Paradyża, Jana z Dąbrówki, Jana Kantego, T. Strzępińskiego, Piotra ze Sieny oraz wyżej wspomnianego Andrzeja Galkę z Dobczyna.

2. Dorobek i biblioteka Benedykta Hessego

Spuścizna pisarska Benedykta Hessego nie doczekała się wyczerpującego opracowania. Poniższe dane podajemy za Wacławem Bucichowskim¹⁸, który we wprowadzeniu do tekstu *Lectura super Evangelium Matthei* zawarł wykaz znanych rękopisów Hessego, oraz na wykazie opracowanym przez Profesora Stanisława Wielgusa znajdującym się w Encyklopedii Katolickiej pod hasłem Benedykt Hesse.¹⁹ Zachowały się następujące pisma Benedykta Hessego:

- Komentarz do *De anima* Arystotelesa (rkp. BJ 2013, 2075, 2097, 2100).
- Komentarz do *logica vetus*, napisany w latach 1416-1420 i zawierający:
 - komentarz do Isagogi Porfiriusza (BJ 1900)
 - komentarz do Kategorii Arystotelesa (BJ 1900)
 - komentarz do Peri Hermeneias Arystotelesa (późniejsza redakcja rękopisów BJ 2037, 2043, 2455)
- Komentarz do Fizyki Arystotelesa z lat 1421-1424 (BJ 1367)
- Komentarz do Meteorytów Arystotelesa z lat 1421-1425 (BJ 674)
- Komentarz do Sentencji wykładany w latach 1428-1430; zachowany w rękopisach: BJ 1518 - wykład wstępny i komentarz do I księgi Sentencji; BJ 1519 i 1526 - komentarz do II księgi; BJ 1531 - komentarz do III księgi; BJ - komentarz do IV księgi.
- Komentarz do Ewangelii świętego Mateusza napisany w latach ok. 1432 - 1449, zachowany w rękopisach BJ 1365, 1364, 1366, 1368 oraz 1260 (część komentarza), a także w rękopisach Watykańskich 14641, 14644, 14646, 14648.
- Szereg drobnych kwestii teologicznych z rękopisów BJ 1368 i 1369 oraz niektóre teksty o autorstwie wątpliwym, np.:
 - rekomendacja teologii na temat *Misit verbum tuum* z principium do IV księgi Sentencji (BJ 2091),
 - wykład wstępny na rozpoczęcie lektury dekretów *Deus dat sapientiam* (BJ 1369),
 - kwestia *Utrum Eucharistiae sacramentum sit dandum laycali populo sub utraque specie* (BJ 1369).

¹⁸ W. Bucichowski, *Benedicti Hesse, Lectura...*, s. 9-10.

¹⁹ S. Wielgus, *Benedykt Hesse*, Encyklopedia Katolicka, t. 6, Lublin 1993 k. 813.

Tak zwany *Tractatus brevior*, przygotowany i odczytany na soborze w Bazylei (BJ 1369, 1217).

Traktat o tematyce ekonomicznej *De redumptionibus (De usuris)* zachowany w BJ 1709, 2392 oraz w Bibliotece Kórnickiej nr 1122 i 1383.

Trudna do ustalenia jest biblioteka Benedykta Hessego. Waclaw Bucichowski podaje przybliżony skład księgozbioru mistrza Benedykta²⁰: Kwestie Buridana do Fizyki Arystotelesa oraz anonimowy komentarz do Fizyki (BJ 660).

Komentarz Londoriusa do Fizyki i *De anima* (BJ 705).

Komentarz Marsyliusza z Inghen do ksiąg *Analytica Posteriora* i *De sophisticis elenchis* oraz Alberta Rickmersdorf komentarz do *Analytica Posteriora* (BJ 713).

Komentarz Mikołaja Gorran do Pieśni nad Pieśniami (BJ 1327).

Sprawozdania wymieniane między soborem w Bazylei a Uniwersyte-tem Krakowskim oraz *determinatio* Strzemińskiego na sobór w Bazylei. Traktaty o utrakwizmie Jana z Raguzy i Jana de Rokyczina oraz traktat Kokorzyńskiego (BJ 425).

Szereg pism soborowych Cezariniego, Palomara, Panormitana, a także *Tractatus brevior* i *Tractatus de contractibus* (BJ 1369).

Cztery kodeksy zawierające Komentarz Hessego do Ewangelii świętego Mateusza (BJ 1365, 1364, 1366, 1368).

Trzy kodeksy z Komentarzem Hessego do Sentencji (BJ 1518, 1519, 1531).

Expositio Benedykta Hessego do ksiąg *Meteororum* Arystotelesa (BJ 674).

3. Zależność *lectio*

W średniowieczu komentarz biblijny był rozpowszechnionym i zasadniczo jedyną formą wykładu teologicznego. Początkowo wykład ten polegał na prostym komentarzu do tekstu Pisma Świętego. Wyjaśniano w nim trudniejsze terminy i mniej zrozumiałe fragmenty. Prawdziwy rozkwit komentarza biblijnego nastąpił w wieku XII. W tym okresie komentatorzy biblijni uzasadniali postulowany przez siebie sens argumentacją scholastyczną. Argumenty czerpano z zestawień tekstów paralelnych Pisma Świętego, z dzieł Ojców Kościoła i z racji rozumowych.²¹

²⁰ W. Bucichowski, *dz. cyt.*, s. 11.

²¹ M. Rechowich, *Święty Jan Kanty...*, s. 54.

W tym okresie komentarz biblijny przekształcił się w teologiczny. Schemat takiego komentarza przedstawia się następująco: pierwszą część stanowiła *lectio*, która dzieliła się na *divisio* i *expositio*, następnie przedstawiano zagadnienia opracowane na marginesie *lectio* i nazywano je *questio*.²² W wieku XV nadal stosowano komentarz biblijny w wykładzie teologii. Kwestie dołączone do komentarza były dość luźno związane z tekstem biblijnym i stanowiły niejednokrotnie wyczerpujące traktaty. „Stąd komentarz XV wieku przypominał źle usystematyzowaną sumę teologiczną z przydatkiem egzegezy, niż dzieło egzegetyczne. Zespolone w jednym komentarzu *lectio* z szeroko ujętym i doskonale wykształconym zespołem kwestii dało asumpt do pisania olbrzymich dzieł, obejmujących niemal całokształt wiedzy teologicznej. Były to *sui generis* encyklopedie teologiczne. Wyłączano z nich jedynie abstrakcję filozoficzną”.²³

Dzieło Benedykta Hessego wpisuje się w dziedzictwo naukowe średniowiecza. Mistrz Benedykt dostosował się do pewnej formy wykładu opracowanej w ciągu wieków i stosowanej w jego czasach. W średniowieczu powszechnie odwoływano się do innych autorów dokonując zapożyczeń, dokonywano kompilacji i w ten sposób opracowywano nowe dzieła. Problem zależności komentarza Benedykta Hessego od innych autorów został już opracowany przez Mariana Rechowicza.²⁴ Przytoczę tu jego poglądy, nie podważając wyników badań tak wielkiego autorytetu w tym zakresie.

Według Rechowicza, Mistrz Benedykt korzystał z tekstu Pisma Świętego pochodzącego z korektoriów paryskich. Dokonał on porównania tekstu Ewangelii św. Mateusza znajdującego się w komentarzu Hessego z tekstami kodeksów, które wyszły z tych korektoriów i wykazał ich ścisłą zależność. W Bibliotece Jagiellońskiej znaleziono wiele manuskryptów Ewangelii św. Mateusza pochodzących z powyższych korektoriów. Nie mniej jednak nie udało się odnaleźć oryginału, z którego korzystał Benedykt Hesse. Według Mariana Rechowicza nie ulega wątpliwości, że tekst kodeksu Ewangelii św. Mateusza, z którego korzystał Mistrz Benedykt był poprawny, niezwykle starannie przepisany i zależny od jednego z korektoriów paryskich. Inne cytaty Starego i Nowego Testamentu znajdujące się w tekście komentarza Hesse przepisywał często z prac innych egzegetów.²⁵

²² Y. Congar, *Theologie*, DTC, t. 15, f.137. kol. 370-372.

²³ M. Rechowicz, *Święty Jan Kanty...*, s. 61-62.

²⁴ M. Rechowicz, *Święty Jan Kanty...*, s. 65-122.

²⁵ M. Rechowicz, *Święty Jan Kanty...*, s. 70.

W swoim komentarzu Hesse cytuje wielu autorów średniowiecznych. Dość rzadko powołuje się na autorów pochodzących z XIV wieku. Z autorów XIII wiecznych powołuje się na św. Tomasza z Akwinu (+1274), św. Bonawenturę (+1274), Mikołaja Gorę (+1295), św. Alberta Wielkiego (+1280). Często zaś cytuje autorów z XII wieku: *Glosa Ordinaria*, Bernarda z Clairvaux (+1153), nieco rzadziej św. Anzelma (+1117), Piotra Lombarda (+1160), Hugo od św. Wiktora (+1141). Hesse powołuje się również na Bedę Czcigodnego (+735), Hrabana Maura (+856) i Izydora z Sewilii (+636).²⁶ Hesse posiadał zainteresowanie praktyczne i moralne, unikał autorów zajmujących się problemami spekulatywnymi. Nawiązywał chętnie do wczesnego i pełnego średniowiecza, które było mu bliższe poprzez stosowaną metodę i problematykę teologii pozytywnej.

W średniowieczu przyjmowano sztuczny podział Ewangelii, w której widziano wykład prawd chrześcijańskich posiadający logiczną konstrukcję traktatu. Benedykt Hesse w komentarzu do pierwszego wersetu Ewangelii podał dwa możliwe podziały (*divisio*) Ewangelii św. Mateusza. Pierwszy z nich zapożyczony został od Mikołaja Gory: „Ewangelia św. Mateusza, której celem jest wskazanie na królewską godność Chrystusa dzieli się na cztery części, według czterech przymiotów odpowiadających godności królewskiej. Są nimi: genealogia, mądrość, potęga i łaskawość”.²⁷ Bezpośrednio po prezentacji tego podziału podał on inny, oparty o *divisio* św. Tomasza z Akwinu i składający się z trzech części: w pierwszej jest mowa o przyjściu Chrystusa na świat (*de ingressu Christi in mundum*) - od początku do rozdziału trzeciego; w drugiej części traktuje się o działalności Chrystusa w świecie (*de processu Christi*) - rozdziały III - XXVI; w trzeciej zaś dotyczy odejścia Chrystusa z tego świata (*de egressu Christi*) - rozdziały XXVI - XXVIII.²⁸

Mistrz Benedykt nie trzymał się jednak systematycznie podziału tomaszowego. Od rozdziału V do XXI wykorzystywał *divisio* Mikołaja Gory. W ostatnich rozdziałach *divisio* było skracane i przekształcane. Marian Rechowicz stwierdza, że Hesse nie posiadał konsekwentnie przemyślanego podziału, a przyjąwszy na początku schemat św. Tomasza nie stosował się do niego systematycznie. Wyciągnął więc wniosek, że na całość dzieła złożyły się wykłady wygłaszane przez wiele

²⁶ M. Rechowicz, *Święty Jan Kanty...*, s. 72.

²⁷ M. Rechowicz, *Święty Jan Kanty...*, s. 75; Benedykt Hesse, *Lectura...*, BJ 1365 s. 1.

²⁸ Benedykt Hesse, *Lectura...*, BJ 1365 s. 1

lat, które ostatecznie zostały zebrane przez jednego z uczniów i przepisane mechanicznie bez wnikania bliżej w ich treść i konstrukcję.²⁹

Dzieło Benedykta Hessego nazywane jest często kompilacją. Mimo to nasz Mistrz włożył w nie wiele swego wysiłku i pracy. Świadczyć o tym może obszerność tego dzieła. Pomimo tego, że schematy zostały zaczerpnięte z innych dzieł, i że jest dużo zapożyczeń treści, swoją objętością komentarz Hessego przewyższa wielokrotnie swoje pierwowzory. Komentarz Mikołaja Gory posiadał tylko 643 strony (BJ 1320), a Augustyna z Ankony 481 (BJ 1228). Monumentalne dzieło Hessego zawarte jest w czterech kodeksach i obejmuje 2711 stron (BJ 1365, 1364, 1366, 1368). Jeszcze większa dysproporcja istnieje pomiędzy pracą Hessego a komentarzem św. Tomasza z Akwinu.³⁰

Mistrz Benedykt w *expositio* opierał się na komentarzu Mikołaja Gory. Hesse nie kopiował jednak niewolniczo Gory ale dokonywał trawestacji i amplifikacji. Tekst Gory często stanowił podstawę do rozbudowy swojej własnej kompilacji. Rechowicz podaje przykłady ilustrujące postępowanie Benedykta.³¹ W obszernym komentarzu do genealogii Hesse wykorzystał teksty z *Glosa Ordinaria* (BJ 1365), Piotra Lombarda *Historia Scholastica*, oraz komentarz Bedy Czcigodnego i kilku innych komentatorów. Tu też znajdują się zawarte liczne informacje dotyczące małżeństwa.

Benedykt Hesse obficie korzystał również z prac św. Tomasza z Akwinu, a szczególnie z *Catena Aurea* i *Commentarium super Mattheum*. Za Tomaszem Benedykt cytował wiele tekstów Ojców Kościoła. W tym zakresie Hesse korzystał także z licznych *florilegiów* i *auctoritates*, które po dzisiejszy dzień znajdują się w Bibliotece Jagiellońskiej. Niejednokrotnie Benedykt Hesse ulegał także manierze cytowania autorów pogańskich. Najczęściej powoływał się na Arystotelesa, którego w średniowieczu nazywano *philosophus*. Ponadto cytował Sokratesa, Platona, Senekę, Cyserona. Jako wykładowca filozofii z całą pewnością zapoznał się osobiście z pismami wielu pogańskich filozofów.³²

Komentarz Hessego reprezentuje typ egzegezy zbliżającej się do kaznodziejstwa i literatury ascetycznej. Nie jest to suchy wykład biblijno-teologiczny, ale został tam zamieszczony bogaty materiał ilustrujący w postaci przykładów z życia świętych, legend, modlitw, aforyzmów, a nawet przysłów ludowych.³³ W samym tekście komentarza

²⁹ M. Rechowicz, *Święty Jan Kanty...*, s. 77.

³⁰ M. Rechowicz, *Święty Jan Kanty...*, s. 78.

³¹ M. Rechowicz, *Święty Jan Kanty...*, s. 79-81.

³² M. Rechowicz, *Święty Jan Kanty...*, s. 88-89.

³³ M. Rechowicz, *Święty Jan Kanty...*, s. 91.

można znaleźć schematy kazań, szczególnie w rozdziałach od XVI do XVIII. Ten sposób komentowania był nie znany ani dla Gory ani dla św. Tomasza. Jest to także dowód na samodzielną pracę Mistrza Benedykta. Wskazuje to również na rozwój formy wykładu teologicznego i późniejszym praktycznym wykorzystaniem tego komentarza.

4. Zależność *questio*

Komentarz do Ewangelii św. Mateusza opracowany przez Benedykta Hessego zawiera ponad tysiąc kwestii. Stanowią one drugą część komentarza zwaną *questio*. Marian Rechowicz na podstawie swoich badań stwierdził, że Hesse, w dużej części, zaczerpnął je z Komentarza do Ewangelii św. Mateusza autorstwa Augustyna z Ankony, który był uczniem św. Tomasza z Akwinu. Mistrz Benedykt pominął *lectio* Augustyna a w lwiej części wykorzystał zamieszczone tam *questio*. Na około tysiąc swoich kwestii Benedykt zaczerpnął od niego 627 (na 711 w całości). Te same kwestie zostały umieszczone w obu działach w tym samym układzie. Trudno jest jednak określić kryteria jakimi się kierował Hesse omijając niektóre kwestie. Według Mariana Rechowicza zależność Hessego od Ankończyka dotyczy nie tylko wyboru kwestii ale także samej treści poszczególnych kwestii.³⁴

W pozostałych około czterystu kwestiach widać zależność od Tomasza z Akwinu. Rechowicz dowodzi, że tak pod względem tytułów jak i treści dzieło Benedykta Hessego jest zależne od Doktora Anielskiego.³⁵ Nie są to jednak zapożyczenia niewolnicze. Hesse dokonał swobodnej ekspozycji, może mniej gruntownej jak u św. Tomasza, ale zawsze przejrzystej i krótkiej, ujmując zawsze sedno sprawy. Materiał uzupełniał własnymi koncepcjami, a argumentację i problematykę starał się dostosować do swojej epoki. Jego styl charakteryzuje się pewnym psychologizmem i temperamentem reformistycznym. Jedne kwestie są opracowane sucho i zwięzłe (kwestie moralno-prawne), inne zaś odznaczają się bogactwem treści (kwestie ascetyczne i dogmatyczne). Są też kwestie niezależne, związane z zagadnieniami koncyliarystycznymi i husyckimi. Treść *questio* wykazuje w dziele Hessego dominujący wpływ myśli tomistycznej.³⁶

³⁴ M. Rechowicz, *Święty Jan Kanty...*, s. 101.

³⁵ M. Rechowicz, *Święty Jan Kanty...*, s. 102-103.

³⁶ M. Rechowicz, *Święty Jan Kanty...*, s. 104-106.

5. Zarys treści *questio*

Pomimo tego, że większość kwestii została zapożyczona, treść ich prezentuje poglądy oryginalne i zdradzające koloryt epoki, w której żył Benedykt. Tematykę kwestii można podzielić na kilka grup. Pierwszą z nich zajmują kwestie: teologiczno-biblijne, drugą dogmatyczne, trzecią ekonomiczne, naukowo-prawne i moralno-ascetyczne, czwartą kwestie eklezjologiczne.³⁷

Kwestie biblijne posiadają sensowy, historyczny układ. Pozostałe zagadnienia zostały naszkicowane dorywczo. Kwestie zostały pogrupowane wokół jakiegoś zagadnienia. Tworzą wrażenie traktatu. Nigdy jednak nie wyczerpują tematu. Wybór zaś tematu był związany zazwyczaj z odpowiednim fragmentem Ewangelii. Rozmieszczenie kwestii nastąpiło jednak na drodze skojarzeń niż organicznego przemyślenia całości, dlatego też znajdujemy wielokrotne powracanie do tych samych problemów przy różnych okazjach.³⁸ Tak też kwestie dotyczące małżeństwa zawarte zostały w pierwszym tomie przy okazji komentowania genealogii Jezusa, następnie w komentarzu do rozdziału V i XIX. Ilość kwestii jest tak obszerna, że można z nich ułożyć uporządkowaną i obszerną sumę teologiczną.

Kwestie teologiczno biblijne

Kwestii ściśle biblijnych jest stosunkowo mało. Hesse nie miał dla tych zagadnień głębokiego zrozumienia. Zasadniczo ten typ kwestii Benedykt przejął od Augustyna Trionfo. Nie porusza w nich problemów natchnienia ani kanonu Ksiąg Świętych, ale te zagadnienia zasadniczo omawiano we wprowadzeniu do komentarzy. Większość kwestii biblijnych dotyczy wydarzeń, działających na wyobraźnię i szokujących ludzi tamtej epoki. Związane one były z wyjaśnieniami dotyczącymi Sądu Ostatecznego, czyśćca, piekła i zmartwychwstania Chrystusa. Dziś te kwestie rażą swoją specyficznym eschatologicznym ujęciem, ale autor pisał je dla ludzi żyjących w odmiennej epoce i mentalności.³⁹

Kwestie dogmatyczne

Zagadnienia dogmatyczne posiadają również charakter wybitnie biblijny. W komentarzu Hessego nie znajdujemy zagadnień z zakresu teologii spekulatywnej. Na pierwsze miejsce wysuwają się kwestie

³⁷ M. Re ch o w i c z , *Święty Jan Kanty...*, s. 106.

³⁸ M. Re ch o w i c z , *Święty Jan Kanty...*, s. 107.

³⁹ M. Re ch o w i c z , *Święty Jan Kanty...*, s. 107-109.

chrystologiczne, zostały one opracowane wyczerpująco, ale brak w nich jest rozważań np. na temat unii hipostatycznej. Hesse w swym komentarzu omawia też kwestie dotyczące łaski i przebaczenia. Najobszerniej jednak omówił problematykę dotyczącą sakramentów, a szczególnie Eucharystii. Dość szeroko zostały potraktowane kwestie dotyczące zagadnień związanych z małżeństwem. Poruszone kwestie dogmatyczne nie wyczerpują całej problematyki, ale zawsze zostały opracowane zwięźle i przejrzyście.⁴⁰

Zagadnienia moralne

Koniec średniowiecza przyniósł zainteresowanie praktycznymi kwestiami moralnymi dotyczącymi zagadnień ekonomicznych, prawnych i ascetycznych. W XV wieku Kraków był dobrze rozwiniętym miastem kupieckim. Tu krzyżowały się drogi handlowe. Mieszczanie krakowscy posiadali również pewne przywileje. Sam Mistrz Benedykt pochodził z rodziny kupieckiej, dlatego sprawy życia gospodarczego nie były mu obce. Hesse nie omawiał wszystkich tez dotyczących ekonomii znajdujących się u Augustyna z Ankony. W oparciu zaś o św. Tomasza z Akwinu pisał o godziwości posiadania własności prywatnej (VI, 61-62) i o godności prowadzenia handlu (XXI,12). Posiadał on głębokie zrozumienie dla trudu, i ryzyka pracy kupieckiej.⁴¹ Hesse poruszył też zagadnienia dotyczące dziesięciny, przychyłał się do opinii, że posiada ona oparcie nie tylko w prawie naturalnym ale także w pozytywnym prawie boskim (XXII,12; BJ 1366, s. 501-502). Zagadnieniu pracy poświęcił również piękny traktat (XX,2; BJ 1366 s. 303-304).

W zagadnieniach prawnych na pierwsze miejsce wysunęły się sprawy dotyczące małżeństwa, a następnie sankcji kościelnych. Tezy dotyczące małżeństwa częściowo posiadają charakter egzegetyczny - teologiczny, częściowo prawny. Hesse wyjaśniał poszczególne wydania biblijne np.: fakt wielożeństwa patriarchów (I, 14-15). Zajmował się także: konkubinatem (I,16), przeszkodami do zawarcia kontraktu małżeńskiego (I,17; XIV,3), *privilegium paulinum*, sprawami rozvodu (V,45.52. 53. 58) i separacji (XIX, 3.4.5) . Autor opierał się o św. Tomasza ale czerpał argumenty z Pisma Świętego i wykazywał dobrą znajomość Gracjana oraz późniejszych zbiorów kanonicznych.⁴²

W zagadnieniach dotyczących kar kościelnych Benedykt Hesse odznaczał się tolerancją, był za umiarkowanym stosowaniem eksko-

⁴⁰ M. Rechowicz, *Święty Jan Kanty...*, s. 112.

⁴¹ M. Rechowicz, *Święty Jan Kanty...*, s. 114-117.

⁴² M. Rechowicz, *Święty Jan Kanty...*, s. 120.

muniki. W stosunku do ludzi złych chrześcijanina obowiązuje miłość nieprzyjaciół i *corectio fraterna* (XVIII 24-26. 29. 30-32. 35). Tu również Hesse opierał się na analogicznych opracowaniach św. Tomasza.⁴³ Poruszone zostały również kwestie prawne związane z sakramentem pokuty, misji kanonicznej, nauczania teologii i przysięgi.

Osobną grupę stanowią zagadnienia moralno - ascetyczne. Taki traktat ascetyczny możemy znaleźć w komentarzu do V rozdziału (V, 2.3.4.5.7.10.13; BJ 1365 s. 377-415), gdzie jest mowa o korelacji między ośmioma błogosławieństwami o Dar Ducha św. Hesse narysował tu obraz idealistycznego społeczeństwa Bożego, o którym marzyło średniowiecze. Hesse kładł nacisk na cnotę (*virtus*). Realizacja ideału doskonałości chrześcijańskiej powinno następować przez realizację cnót boskich i moralnych. Hesse podkreślał znakomitość takich cnót społecznych jak ubóstwo, pokora, łagodność, sprawiedliwość i miłosierdzie. W swoim myśleniu Hesse zbliżał się do ideałów podkreślanych nieco później w *devotio moderna*.

6. Metoda wykładu egzegetycznego

Benedykt Hesse w swoim wykładzie egzegetycznym przyjął większość elementów metodologicznych ustalonych jeszcze w XIII wieku. Mistrz Benedykt żył na przełomie epok i nie naśladował już mechanicznie tego, co napisano przed nim.

W średniowieczu, już w XII wieku ustaliły się dwa schematy wykładni. Jedni szli za Orygenesem i św. Hieronimem i przyjmowali sens potrójny: historyczny, moralny albo tropologiczny, mistyczny albo alegoryczny. Inni zaś kierując się tradycją św. Augustyna i Jana Kasjana rozważali sens poczwórny: historię, alegorię, tropologię, anagogię. Hesse stosował dwa schematy zamiennie.

Podstawowym sensem do rozważań egzegetycznych był sens literalny albo historyczny. Stanowił on oparcie i podstawę do rozwinięcia pozostałych sensów. Autorzy średniowieczni nie znali jednak poczucia perspektywy dziejowej. Wydarzenia z przeszłości nie posiadały większego znaczenia. Istotnym było to, co wieczne i niezmiennie.⁴⁴ Niektóre wydarzenia, szczególnie te ze Starego Testamentu (wieloleźstwo patriarchów, mściwość, krwawe postępowanie itp.) nastroczały trudności w ich interpretacji teologicznej, z powodu ich sprzeczności z

⁴³ M. Re ch o w i c z, *Święty Jan Kanty...*,s. 121.

⁴⁴ M. Re ch o w i c z, *Święty Jan Kanty...*,s. 126.

obowiązującą przyzwoitością i moralnością chrześcijańską. Takie wydarzenia interpretowano w sposób alegoryczny w odniesieniu do ekonomii zbawienia. W podobny sposób postępował mistrz Benedykt. W *expositio* stosował on sens literalny jako podstawę do rozwinięcia odpowiedniego sensu duchowego. Obecnie do odkrycia sensu historycznego używa się odpowiednio wykształconych metod, których średniowiecze nie znało. Benedykt Hesse stosował jednak pewne kryteria filologiczne. W XV wieku w Akademii Krakowskiej nie wykładano oficjalnie ani greki ani hebrajskiego.⁴⁵ Hesse w swoim komentarzu tłumaczy niejednokrotnie imiona i terminy greckie i hebrajskie, nie znaczy to jednak, że posiadał znajomość tych języków. Posługiwał się najprawdopodobniej innymi komentarzami lub zbiorami odpowiednich tekstów.⁴⁶ W podobny sposób Hesse postępował w odniesieniu do danych z archeologii biblijnej.

Mistrz Benedykt posługiwał się jeszcze innymi metodami w wyjaśnianiu tekstu literalnego. Niekiedy zestawiał obok siebie grupę cytatów z Pisma Świętego zawierających ten sam termin lub temat. Im więcej było cytatów tym większa siła dowodowa.⁴⁷ Hesse posługiwał się metodą erudycyjno - historyczną, która posiadała albo formę narracji kronikarskiej, albo wykładu teologicznego. Narrację kronikarską Hesse zastosował w komentarzu do genealogii (Mt 1,1-7). Wykład teologiczny oparty na przesłankach historycznych możemy spotkać w komentarzu do Mt 24,15, gdzie jednak jest mowa o zniszczeniu Jerozolimy.⁴⁸ Na gruncie sensu ścisłego wyjaśniano sens duchowy Pisma Świętego. W odniesieniu starano się o wypracowanie ścisłych reguł tłumaczenia tegoż sensu duchowego. Duży wkład wniósł tu św. Tomasz z Akwinu. Hesse w swoim komentarzu szedł za umiarkowaną wykładnią tomistyczną. W odniesieniu do genealogii Chrystusa sens alegoryczny traktował marginalnie, kładł zaś nacisk na sens literalny i moralny. Jego moralizatorstwo zajmuje znaczną część dzieła.⁴⁹

„Moralizatorstwo mistrza Benedykta jest interesujące nie tylko w aspekcie skrypturystycznym, ale również historycznym. Odzwierciedla się w nim głęboki pesymizm w poglądach na życie XV wieku i obrazuje

⁴⁵ K. M o r a w s k i, *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego, Średnie wieki i Odrodzenie*, t. 2, Kraków 1900, s. 243-259; H. B a r y c z, *Historia Uniwersytetu Jagiellońskiego w epoce humanizmu*, Kraków 1935, s. 67-69.

⁴⁶ M. R e c h o w i c z, *Święty Jan Kanty...*, s. 132.

⁴⁷ H e n e d y k t H e s s e, *Lectura...* BJ 1366, s. 294

⁴⁸ M. R e c h o w i c z, *Święty Jan Kanty...*, s. 134-135.

⁴⁹ M. R e c h o w i c z, *Święty Jan Kanty...*, s. 139.

umysłowość pisarza, który zapatrując się w ideały postulowane przez chrześcijaństwo w interpretacji pełnego średniowiecza zajął postawę protestu i buntu w stosunku do rzeczywistości własnej epoki. Hesse obserwuje przede wszystkim życie kościelne, ale widzi także przerosty systemu feudalnego, krzywdę ubogich i słabych, razi go również luksus bogatych i swoboda obyczajowa".⁵⁰ Mistrz Hesse krytykował nie tylko rozluźnienie moralne ludzi świeckich, ale także zakonników i prałatów. W krytycznych słowach opisuje także dobrze mu znany świat profesorski, sztywny, dumny, a jednocześnie obłudny, skłócony i chciwy.⁵¹ Tematyka moralna szerzej została rozwinięta w *quaestio*.

W sposób spokojniejszy Hesse traktował ustępy interpretowane w sposób anagogiczny lub mistyczny. Centralnym zagadnieniem poruszonym w tej wykładni jest *vita activa et contemplativa*. Ta tematyka jest typowa dla całego średniowiecza. Hesse jest tu zależny od Mikołaja Gory i szkoły dominikańskiej. Opowiadał się więc za możliwością pogodzenia życia aktywnego i kontemplacji. Jego sens mistyczny nie odznacza się oryginalnością i tkwi w pełnym średniowieczu.⁵²

LA VIE ET L'OEUVRE DE BENOÎT HESSE

RÉSUMÉ

L'article est consacré à un théologien polonais qui a vécu au Moyen Age, au XV-e siècle, à Cracovie. Dans son temps il était connu comme un célèbre théologien qui a travaillé à l'Université de Cracovie. La plus importante l'oeuvre de sa vie c'est «Le Commentaire de l'Évangile de St. Mathieu». Pendant longtemps on croyait que S. Jean Kanty était l'auteur de ce Commentaire. Ce Commentaire de l'Évangile de St. Mathieu est un de plus grand du Moyen Age. Maître Benoît compose *lectio* en suivant S. Thomas et l'oeuvre de Nicolas Gora. Dans *quaestio* Benoît Hesse reste fidèle à S. Thomas d'Aquin, mais il utilise largement le travail d'Augustin d'Anconne. L'auteur de cet article a aussi présenté la méthode appliquée par Benoît Hesse dans son Commentaire de l'Évangile de St. Mathieu.

⁵⁰ M. Rechowicz, *Święty Jan Kanty...*, s. 141.

⁵¹ Benedykt Hesse, *Lectura...*, BJ 1366, s. 55-558.

⁵² M. Rechowicz, *Święty Jan Kanty...*, s. 146.